

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ТА НАУКОВІ ЗАСАДИ СУТНОСТІ ТА СТАНОВЛЕННЯ МОДЕЛІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: «ПРЕВЕНЦІЯ ЗЛОЧИНІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ЗМІНИ НАВКОЛИШНЬОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ» (CRIME PREVENTION THROUGH ENVIRONMENTAL DESIGN – CPTED)

CONCEPTUAL AND SCIENTIFIC BASIS OF THE ESSENCE AND ESTABLISHMENT OF THE CRIME PREVENTION MODEL: CRIME PREVENTION THROUGH ENVIRONMENTAL DESIGN (CPTED)

Федчак І.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри оперативного-розшукової діяльності
Львівський державний університет внутрішніх справ

Статтю присвячено дослідженню та висвітленню концептуальних та наукових засад сутності та становлення моделі запобігання злочинності: «Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури» (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED).

Визначено, що існує необхідність більш поглибленого аналізу та наукового дослідження питань причинного зв'язку між навколишнім середовищем (місцем) та проявами кримінальної або адміністративно карної поведінки, а також, розроблення контрзаходів правоохоронного впливу на такі "місця" з метою нейтралізуючого впливу на таку детермінуючу кримінальну поведінку складову як окремі характеристики місця або місцевості (навколишнього простору).

Констатовано, що відповідна просторова організація навколишнього середовища (території, або простору) може чинити вплив на розуміння злочинцем ймовірності (ризiku) виявлення та затримання, що, як відомо, є чи не найбільшим стримуючим поширення злочинності чинником. Відповідно до цього розуміння, заходи засновані на принципах моделі запобігання злочинності: Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED), спрямовані організацію простору таким чином, щоб максимально підвищити ризик виявлення та затримання правопорушника.

Визначено, що такі заходи реалізуються за допомогою специфічного управління, проектування або маніпулювання житловим чи будь-яким іншим середовищем (простором), який уражений кримінальною активністю, які включають роботу з освітленням, лініями огляду, дизайном входів та виходів з приміщень, озеленення, ліквідацію зручних для злочинців шляхів відступу, тощо (діяльність з планування, проектування та управління збудованим або проектувальним середовищем), які дозволяють створювати більш безпечні у криміногенному розумінні простори через зменшення їх вразливості.

Ключові слова: модель, проактивність, запобігання, простір, середовище, кримінальна активність, проектування, організація.

The article is devoted to research and clarification of the conceptual and scientific foundations of the essence and development of the crime prevention model: "Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED".

It was determined that there is a need for a more in-depth analysis and scientific study of the causal relationship between the environment (place) and manifestations of criminal or administratively punitive behavior, as well as the development of countermeasures of law enforcement influence on such "places" with the aim of neutralizing the influence on such deterministic criminal behavior component behavior as separate characteristics of a place or area (surrounding space).

It was established that the appropriate spatial organization of the environment (territory or space) can influence the criminal's understanding of the probability (risk) of detection and detention, which, as is known, is almost the biggest factor restraining the spread of crime. According to this understanding, the measures are based on the principles of the crime prevention model: Crime Prevention by Changing the Surrounding Infrastructure (CPTED), aimed at organizing the space in such a way as to maximize the risk of detection and apprehension of the offender.

It is determined that such measures are implemented with the help of specific management, design or manipulation of a residential or any other environment (space) affected by criminal activity, which include work with lighting, sight lines, design of entrances and exits from premises, landscaping, elimination of convenient escape routes for criminals, etc. (activities of planning, design and management of the built or design environment), which allow creating safer spaces in the criminogenic sense by reducing their vulnerability.

Key words: model, proactivity, prevention, space, environment, criminal activity, design, organization.

Постановка проблеми. Прояви протиправної поведінки відбуваються щодня і у будь-якій адміністративно-територіальній одиниці. Нажаль, протиправна поведінка є частиною життя людей. Дискусії щодо протидії такому стану справ традиційно зосереджені набагато менше на попередженні і запобіганні ніж на арешті та покаранні – заходах, які не можуть бути реалізовані до моменту вчинення кримінального правопорушення.

Злочинність і страх породжуваний кримінальними проявами є наслідком комплексних складних соціальних, культурних та економічних причин. Наукові дослідження підтверджують очевидне рівняння: кримінальний прояв не може відбуватися без поєднання трьох обов'язкових складових – правопорушника, жертви і місця. Корисно розуміти, що видалення, або зміна одного з цих елементів зменшить можливості для прояву протиправної поведінки. Вказівки та рекомендації проактивної моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) звернені, насамперед, до елемента "місце" цього рівняння. Ці вказівки та рекомендації спрямовані на створення безпечнішого

житлового простору, запроєктованого, або приведенного до такого стану, за якого місце або унеможливилює, або суттєво ускладнює прояв протиправної поведінки. Таким чином, дослідження детермінуючих злочинну поведінку характеристик місця становить підвищений інтерес для організації здійснення упереджувальних (запобіжних) правоохоронних заходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні та науково-практичні аспекти реалізації проактивної моделі "Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури" (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED) досліджували зарубіжні учені, зокрема: О. Ньюмен (O. Newman) [1]; К. Рей Джеффри (C. Ray Jeffery) [2]; А. Левальд (A. Levald), Є. Сібул (J. Sibul), М. Пруса (M. Proosa), М. Клейн (M. Klein) [3]; Дж. Клівленд, (J. Cleveland), Дж. Севіль (G. Saville) [4]; Р. Козенс (P. Cozens), Д. Хіллієр (D. Hillier) [5]; Л. Чапа (L. Chapa) [6] та інші. Комплексних досліджень концептуальних засад сутності та становлення моделі запобігання злочинності: "Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури"

(Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED) в Україні проведено не було.

Метою статті є дослідження та висвітлення концептуальних на наукових засад сутності та становлення моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (Crime Prevention Through Environmental Design – CPTED).

Виклад основного матеріалу. Учені А. Музика та Т. Родіонова стверджують, що однією з накреслених, але не розглянутих доктриною кримінального права проблем можна визнати питання оцінки того взаємовпливу, що існує між місцем вчинення кримінального прояву та встановленням причинного зв'язку між діянням і наслідками. Необхідних знань щодо впливу певних особливостей місця на визначення специфіки причинного зв'язку теорія кримінального права ще не набула, тому вивчення закономірностей такого впливу дозволить краще пізнати як ознаку місця вчинення кримінального прояву, так і процес установаження каузального зв'язку між діянням та наслідками. Вбачається, що отримання таких знань є важливим завданням не лише кримінально-правової науки, а й правозастосування [7, с. 142]. Тому, можна з упевненістю стверджувати, що більш поглибленого аналізу та наукового дослідження потребують питання причинного зв'язку між місцем та проявами злочинної поведінки, а також, що видається важливішим завданням – розроблення заходів правоохоронного впливу на такі місця з метою нейтралізуючого впливу на таку детермінуючу кримінальну поведінку складову як місце або місцевість.

Слід зазначити, що дизайнери та архітектори тільки за останні десятиліття почали усвідомлювати необхідність планувати та забудувувати простір з ширшим розумінням існування різноманітних кримінальних загроз. Поряд з традиційними природними загрозами – пожежі, землетруси і урагани тощо, до уваги почали приймати і загрози виникнення злочинної поведінки.

Фундаментом моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) є її керівні принципи, під якими слід розуміти набір рекомендацій щодо дизайну (оформлення) простору для розробників, будівельників, проектувальників та архітекторів, які дозволяють створювати більш безпечні у криміногенному розумінні міста.

Зростання інтересу до досліджуваного напрямку науки про запобігання злочинності призвело до детального і поглибленого наукового вивчення таких напрямків упереджувальної (запобіжної) діяльності як “Природний нагляд”, “Контроль доступу” та “Територіальність”. Відповідна просторова організація (конструкція) території або простору також може збільшити розуміння злочинцем ймовірності виявлення та затримання, що, як відомо, є чи не найбільшим стримуючим поширення злочинності чинником.

Реалізація проактивної правоохоронної моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) відбувається через стратегії, що опираються на здатність впливати на рішення злочинців, які передують злочинним діянням. Дослідження злочинної поведінки показує, що на рішення вчиняти чи не вчиняти протиправні дії більший вплив має розуміння про ризики бути викритим, аніж ймовірність отримати користь від злочину. Основним стримуючим фактором для злочинців є впевненість у викритті, а не суворість покарання, тому, підвищуючи впевненість у викритті та затриманні, рівень поширення злочинності можна корегувати. Відповідно до цього розуміння, заходи засновані на принципах моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED), підкреслюють важливість підвищення ризику виявлення та затримання.

Профілактика виникнення та обмеження поширення злочинності за допомогою просторового (екологічного)

проектування (модель CPTED) спрямована на виявлення умов фізичного та соціального середовища, що створюють можливість для скоєння кримінальних правопорушень, або їх провокування і зміну цих умов метою ускладнити або унеможливити вчинення протиправної поведінки.

Модель запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) використовує архітектуру, міське планування та управління існуючими об'єктами простору. Цю модель іноді називають “Design out Crime (DOC)”, “Захищений простір (Defensible Space)”, або “Запобігання злочинності через міський розвиток (Crime Prevention Through Urban Development (CPT-UD))” [8].

Традиційна профілактика злочинності, здійснювана правоохоронними органами, зосереджує увагу на організованих стратегіях запобігання злочинності, наприклад, робота з людьми, від яких слід очікувати протиправну поведінку, застосування охоронного обладнання тощо, тоді як модель CPTED фокусується на реалізації “природних” або “пасивних” стратегій які включають роботу з освітленням, лініями огляду, дизайном входів та виходів з приміщень, озеленення тощо (діяльність з планування, проектування та управління збудованим або проектувальним середовищем).

Загалом, модель запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) “зосереджується на середовищі, де відбуваються кримінальні прояви, і на методах зменшення вразливості”. Центральна передумова моделі Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) полягає в тому, що на поширення кримінальної активності можна впливати особливостями фізичного середовища. Модель запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) – це “специфічне управління, проектування або маніпулювання житловим чи будь-яким іншим середовищем (простором), який уражений кримінальною активністю.

Модель запобігання злочинам за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) зосереджено на управлінні плануванням і використанням простору для зменшення кількості проявів протиправної поведінки, поліпшення якості життя та підвищення естетичної якості середовища. В основі логіки проектування конкретного зовнішнього середовища з метою запобігання злочинності є те, що спроби запобігання поширення злочинності, спрямовані на людей за допомогою таких методів, як загальне та індивідуальне стримування, менш ефективні, оскільки розміщення людей у фізичному середовищі є тимчасовим через властиву людям мобільність – тобто вони не є постійними елементами більшості середовищ протягом тривалого періоду часу. Такі речі, як будівлі та інші фізичні особливості навколишнього середовища, є «відносно постійними». Як наслідок, модель CPTED може здійснити вплив на стан злочинності через уявлення (розуміння) людей про існуючі у просторі їх перебування ризики [9].

Модель виникла в Сполучених Штатах Америки, коли стало зрозуміло, що стратегії розбудови міст руйнують соціальні рамки, необхідні для самоконтролю. Термін CPTED увів в обіг К. Рей Джеффри (C. Ray Jeffery), який стверджував, що запобігання злочинності має зосереджуватись більше на чинниках, пов'язаних з природою злочинності, а також на зменшення географічних можливостей для злочинності: “Злочинність можна контролювати за допомогою міського проектування (дизайну), де безпека та охорона поширюється на вулиці, будівлі та парки. Наші міста є небезпечні, оскільки вони відкривають можливості для здійснення кримінальних проявів. Міста можна спроектувати так, щоб посилити контакти між людьми”. К. Рей Джеффри стверджував, що “успішна модель боротьби зі

злочинністю повинна мати справу з екологічним дизайном, а не з окремим правопорушником. Контроль навколишнього середовища, необхідний для боротьби зі злочинністю, може наступити через містобудування, науку та технології та поведінкову терапію” [2, с. 278].

У 1972 році американський архітектор і проєктант О. Ньюмен (O. Newman) опублікував книгу під назвою “Захищений простір” [1]. О. Ньюмен стверджував, що фізичний дизайн будівель і мікрорайонів може або посилити, або зменшити почуття контролю мешканців над своїм середовищем, в якому вони проживають. У другій, менш відомій книзі О. Ньюмен перевів свою увагу з фізичного на соціальне середовище [10], та розмежував простір на публічний, напівпублічний та приватний та напівприватний простір. Також О. Ньюмен (O. Newman) стверджував, що завжди повинно бути зрозуміло, хто має право власності та/або контролю над простором. Таким чином, простір стає “захищеним простором”. Найчастіше цього важко досягти («грубими» заходами безпеки (захист об’єкту за допомогою замків, огорож та сигналізацій), або і з більшою присутністю сил поліції. Для цього достатньо «м’яких» заходів, таких як символічні ворота, низькі огорожі, стовпці, що вказують на розмежування і контрольованість простору, який є у власності та контролюється тощо.

Протягом наступних років після цих перших публікацій щодо моделі запобігання злочинності за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) науковці та практики поглиблювали та розширювали концептуальні та науково-практичні аспекти моделі CPTED у запобіганні злочинності. Так, у Великобританії учений Р. Кларк (R. Clarke) у 1997 році опублікував дослідження “Ситуативна профілактика злочинності”, у якому він визначив модель запобігання злочинності за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) як підхід: “що включає заходи щодо скорочення можливостей прояву специфічних форм злочинності, а також управління, проєктування або маніпулювання простором з метою усунути можливість прояву злочину шляхом розвитку позитивної взаємодії з простором його законними користувачами [11].

Як зазначає Л. Чапа (L. Chapa), сьогодні принципи моделі CPTED є звичним компонентом фізичної безпеки та архітектурного дизайну – і не безпідставно. Міські території постійно розвиваються та ускладнюються, щоб підтримувати наплив людей, які планують жити у містах. Більше половини населення планети сьогодні проживає в містах, і, як очікується, ця кількість зростає [6]. Проте, спеціалісти та експерти з питань безпеки стикаються з численними проблемами, пов’язаними з посиленням захищеності громадських просторів: вартість, складність модернізації існуючої системи фізичної безпеки тощо. Саме з огляду на такі поширені тенденції концептуальні та науковці-практичні аспекти моделі превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури CPTED є особливо корисним, своєчасним та необхідними.

Складові моделі CPTED дозволяють застосувати професійну стратегію запобігання злочинності майже для кожного компонента при проєктуванні безпеки для різних місць та просторів. Положення проактивної правоохоронної моделі діяльності CPTED застосовується до таких інфраструктурних об’єктів як школи, університети, релігійні установи, принципи та підходи моделі CPTED актуальні для багатопверхових житлових споруд, спортивних та розважальних закладів і житлових комплексів, промислових підприємств та медичних установ, торгових центрів, індустріальних та офісних парків, що свідчить про універсальність такої моделі упереджувальної правоохоронної діяльності.

Останнім часом і в Україні відбуваються значні зміни в соціальній, економічній, політичній сфері. Однією з характерних особливостей українського суспільства також є і урбанізація. Однак зі швидким зростанням міст,

збільшенням чисельності їх жителів стрімкими темпами йде занепад села, зростає рівень злочинності. Саме через це процеси урбанізації все частіше привертають до себе увагу науковців. Чимало чинників впливають на злочинність як в містах, так і в сільській місцевості, вона розвивається насамперед на тлі міграційних явищ. Зазначене, стверджує учена В. Бойко, актуалізує дослідження урбанізації та її впливу на злочинні прояви [12, с. 236].

В даний час відроджується інтерес до міського життя та його якостей як центрів концентрації соціальних переваг. У першу чергу сім’ї з дітьми можуть віддати перевагу внутрішньому міському життю замість заміського. Тому багато міст стають щільнішими та демографічно більш змішаними. Підвищений попит на внутрішній простір міста призвів до поповнення та ущільнення міст.

Процес урбанізації, переміщення до міст все більшої кількості людських, матеріально-технічних та культурно-інформаційних ресурсів, обумовлює глобальну тенденцію перетворення злочинності у явище, яке в більшості випадків є характерним саме для міста.

Питання стосовно запобігання злочинності в урбанізованих місцевостях є актуальним та важливим завданням правоохоронних органів впродовж тривалого періоду часу. Попри це, дослідження наукових джерел та прикладної літератури дає можливість констатувати, що до вирішення цього завдання ще слід сумлінно та якісно працювати. Деструктивними чинниками у реалізації такого завдання є відсутність бажання розробляти заходи запобігання, поверхневий підхід до цього питання як зі сторони правоохоронних органів так і органів влади та місцевого самоврядування, а також використання фінансових ресурсів різним аспектам функціонування міст, без урахування можливостей запобігання злочинності.

Існують і протилежні процеси. Так, іноді сусідство стає настільки непопулярним, що замочні мешканці починають відселятись. З часом частка малозабезпечених людей зростає, що робить територію все більш проблематичною, як з точки зору злочинності, так і її негативної репутації. Таку негативну тенденцію зупинити досить важко, що може призвести до серйозних втрат з економічної та соціальної точки зору. Це важлива причина для збалансовано та справедливо управління міськими районами, щоб жодна місцевість не постраждала від негативного управління. У цьому сенсі визначальне значення покладається на планування містобудування. Містобудування є складним процесом, який містить у собі різноманітні складові (як то технічну, інфраструктурну, організаційну, політичну тощо), використання землі та дизайну міського середовища. Містобудування стосується якості повітря, води та інфраструктури, що проходить у міських районах та поза ними (транспортні та розподільні мережі тощо), що забезпечує основу для розвитку міст.

Міські території – це об’єднання дуже різних типів забудованого середовища. Європейський стандарт CEN/TR14383 (Запобігання злочинності – Міське планування та проєктування будівель) [13] можна застосовувати до всіх просторів, які мають спільне користування (вулиці, сквери, провулки, парки тощо) та до житлових районів, міських центрів, комерційних чи промислових, торговельних, офісних зон, а також зон змішаного призначення. Працюючи над профілактикою злочинності у межах міських територій, першочергової уваги потребують конкретні об’єкти, такі як школи, центри дозвілля, громадський транспорт і паркування, дороги, вокзали, автобусні зупинки та гаражі для паркування автo.

Важливо для аналізу класифікувати райони як нові або вже існуючі. Європейський стандарт CEN/TR14383 передбачає, що аналіз злочинності, що проводиться на новій території слід назвати “Оцінка злочинності”. Аналіз існуючої території слід назвати “Оглядом злочинності”. Аналіз базується як на документах, так і за спостереженням “на місці”.

Існує кілька наукових дисциплін, які можуть сприяти розвитку загальної галузі соціальних досліджень, які називаються урбаністикою. До них відносяться архітектура, географія, політичні науки, соціологія, антропологія, кримінологія, демографія і навіть екологія. Широкий міждисциплінарний характер аналізу міського простору ускладнює, а то й унеможливує комплексне представлення відповідних методів аналізу та дослідження злочинності у забудовному середовищі. Однак корисно сформулювати розумінням щодо деяких важливих основних ідей та концепцій урбаністики, які дають основу для усвідомлення основних проблем у цій галузі наукового дослідження.

До основних факторів фізичного середовища, які слід враховувати при плануванні та обслуговування простору згідно Європейського стандарту CEN/TR14383 відносяться: загальний характер території та особливості землекористування; форма та щільність забудови; характеристики відкритих просторів та зелених насаджень; фасади і входи в будівлі; маршрути та зупинки громадського транспорту; транспортні потоки та можливості для паркування; рухи пішоходів та велосипедів; активність на перших поверхах; графіки (режими) роботи; переважна діяльність на верхніх поверхах; освітлення у громадських місцях; стан збереженості міст або занедбаних ділянок; рівень обслуговування та догляду тощо [13].

Для формування безпечного простору, рекомендується передбачити відкриті доріжки та зони, які сприяють природному нагляду. Основою філософії безпеки моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) є озеленення, регулярне технічне обслуговування ландшафтного дизайну та території в цілому, відповідне освітлення, за потреби забезпечення відеоспостереження та відкриття пунктів допомоги. Це буде сприяти створенню підходу “природного спостереження”, дозволяючи мешканцям виявляти осіб, які вчиняють антигромадські дії. Це також матиме психологічний ефект, оскільки ті, хто вчиняє такі правопорушення, знатимуть, що їх дії не залишаться непо-

міченими. Таким чином, у цьому підході засоби освітлення, озеленення та відеоспостереження є основними підходами, які необхідно реалізувати для зменшення анти-соціальної поведінки [14, с. 29].

Як висновок слід підсумувати, що модель Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) – це набір інструментів та заходів втручання, за допомогою яких можна посилювати безпеку різноманітних місць та об’єктів, починаючи від проектування просторів, місць чи окремих об’єктів навколишнього середовища. Також для успішної реалізації моделі Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) важливо, щоб аспекти безпеки у проектуванні простору поєднувалися з іншими типами проектування – з ландшафтним, будівельним, інженерним а також із технологіями забезпечення фізичної безпеки. Модель За допомогою моделі Превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED), середовище може чинити вплив на поведінку людей природним чином. Люди відчують, де простір безпечний, а злочинець усвідомлює, у яких місцях він може залишитись невикритим через корисні для нього характеристики навколишнього середовища.

Навколишнє середовище може або сприяти, або гальмувати індивідуальні особливості поведінки та окремі соціальні процеси. Тому якісні архітектурні та планувальні рішення сприяють не лише загальному благополуччю, а й формують передумови запобігання злочинності.

У підсумку, модель превенції злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури (CPTED) є стратегічним і чи не визначальним доповненням до будь-якої програми безпеки, і є по-суті розумною стратегією для стримування як внутрішньо-особистісних так і зовнішніх детермінізуючих злочинну поведінку чинників. Перспективними напрямками подальших наукових досліджень є висвітлення керівних принципів та практичних аспектів застосування моделі запобігання злочинності: Превенція злочинів за допомогою зміни навколишньої інфраструктури CPTED у діяльності поліції зарубіжних країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Newman O. "Defensible space: Crime prevention through urban design", New York: Macmillan. 1972.
2. C Ray Jeffery. Crime Prevention through Environmental Design. Beverly Hills: Sage Publications. 1971.
3. Andres Levald, Jelizaveta Jekaterina Sibul, Martina Proosa, Merli Klein, Panu Lehtovuori, Paul van Soomeren, Tarmo Viikmaa, Toomas Paaver. CPTED MANUAL FOR POLICE OFFICERS. URL: https://cpted.net/resources/Documents/Articles_Resources/EU%20Manual4Police.pdf (дата звернення 26.07.2023).
4. Cleveland J., Saville G. "2nd Generation CPTED: An antidote to the social Y2K virus of urban design". Presentation at the 3rd International CPTED Conference, Washington, DC. 1998.
5. Cozens P., Saville G., Hillier D. "Crime prevention through environmental design (CPTED)": a review and modern bibliography. Property Management, Volume 23, № 5, Pages 328-356. Bingley (UK): Emerald Group Publishing Limited. 2005.
6. Lilly Chapa. Improving Accessibility and Security Through CPTED. Security Management. A publication of asis international. 01 October 2019. URL: https://www.asisonline.org/security-management-magazine/articles/2019/10/improving-accessibility-and-security-through-cpted/?_t_id=8yEa3b8FuoYiSDOGiKOD8A%3d%3d&_t_uuid=IRU8DpHpSZu08Z8o1f3D6Q&_t_q=CPTED&_t_tags=language%3aen%2csiteid%3ab1140b07-9e31-4808-809a-878911c7f3f1%2candquerymatch&_t_hit.id=ASIS_Models_Pages_SMArticleDetailPage/_b63b52bb-9e28-4265-ba92-02a1af52017b_en&_t_hit.pos=5 (дата звернення 26.07.2023).
7. Музика А. А., Родіонова Т. В. Значення місця вчинення злочину для встановлення причинного зв'язку між діянням і його наслідками. *Вісник Асоціації кримінального права України*, 2016, № 1(6). С. 141–154.
8. The International Crime Prevention Through Environmental Design Association. Primer in CPTED – What is CPTED? URL: <https://www.cpted.net/Primer-in-CPTED> (дата звернення 26.07.2023).
9. Matthew B. Robinson. THE THEORETICAL DEVELOPMENT OF "CPTED": 25 YEARS OF RESPONSES TO C. RAY JEFFERY. URL: <https://web.archive.org/web/20041109123322/http://www.acs.apstate.edu/dept/ps-cj/vitacpted2.html> (дата звернення 26.07.2023).
10. Newman O. Community of interest. *Society* 18, 52–57 (1980). URL: <https://doi.org/10.1007/BF02694845> (дата звернення 26.07.2023).
11. Clarke R. "Situational Crime Prevention (Successful Case Studies)", Second edition, New York: Harrows and Heston Publishers. 1997. URL: https://popcenter.asu.edu/sites/default/files/library/reading/pdfs/SCP2_front_matter-2.pdf (дата звернення 26.07.2023).
12. Бойко В.В. Урбанізація як об’єкт кримінологічного дослідження. *Кримінальне право. Кримінологія. Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. С. 236–241. URL: <https://oaji.net/articles/2017/3229-1490772729.pdf> (дата звернення 26.07.2023).
13. SIST-TP CEN/TR 14383-7:2009 – Prevention of crime – Urban planning and building design. URL: <https://standards.iteh.ai/catalog/standards/cen/0fff7f28-a1e2-4c37-93f6-79221413b583/cen-tr-14383-7-2009> (дата звернення 26.07.2023).
14. Crime Prevention through Environmental Design Report. Atlassian Central. 1-Oct-20. URL: <https://majorprojects.planningportal.nsw.gov.au/prweb/PRRestService/mp/01/getContent?AttachRef=SSD-10405%2120201209T032708.341%20GMT> (дата звернення 26.07.2023).